

софської теорії, згідно з якою школа визнається соціальним інструментом, створеним для спрощення та інтеграції суспільного досвіду до такого стану, щоб його могли зрозуміти, перевірити і застосувати діти.

Історичний урок школи Дж. Дьюї для сучасних педагогів полягає, насамперед, у визначенні змісту і напрямів діяльності освітнього закладу в інноваційному режимі. Сьогодні ідея інноваційності як провідного принципу в педагогіці висвітлює новаторський характер ідеї Дж. Дьюї про перетворення школи на експериментальну лабораторію, пошукове поле, спільноту співпрацюючих дослідників. Не втрачає своєї актуальності і виходить за межі вузьконаціонального контексту і теза Дж. Дьюї про необхідність залучення до процесів цілепокладання і планування в освіті вчителів, учнів, громадськості – тобто тих, хто традиційно виступає предметом рефлексії у філософії освіти.

У контексті подальшого дослідження педагогічної спадщини Дж. Дьюї слушним видається аналіз розробки проблем

і напрямів соціалізації дитини; подальшого вивчення потребує і генеза Чиказької експериментальної школи-лабораторії як сучасного феномена педагогічної теорії і практики США.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Dewey J. The psychology of the elementary curriculum / J. Dewey. // Elementary School Record. – 1900. – № 1 (9). – P. 21–32.
2. Mayhew K. The Dewey School / K. Mayhew, A. Edwards. – NY. : Appleton Century, 1936. – 345 p.
3. Дьюї Дж. Введение в философию воспитания / Дж. Дьюї. – М. : Работник просвещения, 1921. – 63 с.
4. Дьюї Дж. Моральні принципи в освіті / Дж. Дьюї. – Львів : Освіта: Літопис: Центр гуманітарних досліджень Львівського національного університету ім. І. Франка, 2001. – 32 с.
5. Дьюї Дж. Моє педагогічне кредо / Дж. Дьюї ; пер. В. Коваленка // Шлях освіти. – 1998. – № 1. – С. 50–55.
6. Dewey J. The Schools of Tomorrow / J. Dewey, E. Dewey. – NY. : Dutton, 1915. – 346 p.
7. Dewey J. The School and Society / J. Dewey. – Chicago : University of Chicago Press, 1899. – 169 p.

УДК 378(477) (09)

РОЗВИТОК ПОНЯТТЯ СЛОВЕСНІСТЬ: ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Новаківська Л.В., к. пед. н.,
доцент кафедри української літератури,
українознавства та методик їх навчання

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

У статті здійснено термінологічний аналіз багатогранного поняття «словесність» в історико-педагогічному розвитку з початку XIX століття. З'ясовано, що з першої половини XIX століття теоретиками, педагогами, філологами словесність осмислюється не тільки як здатність висловлювати свої думки словами, а й як сукупність наук. Відповідно, набуває власні вектори розвитку і навчально-методична література, насамперед – підручник словесності XIX століття.

Ключові слова: словесність, література, теорія словесності, філологічні науки, навчальна дисципліна, підручники словесності другої половини XIX століття.

В статье осуществлен терминологический анализ многогранного понятия «словесность» в историко-педагогическом развитии с начала XIX века. Установлено, что с первой половины XIX века теоретиками, педагогами, филологами словесность осмысливается не только как способность выражать свои мысли словами, а и как совокупность наук. Соответственно, приобретает собственные векторы развития и учебно-методическая литература, прежде всего – учебник словесности XIX века.

Ключевые слова: словесность, литература, теория словесности, филологические науки, учебная дисциплина, учебники словесности второй половины XIX века.

Novakovskaya L.V. DEVELOPMENT CONCEPT LITERATURE: HISTORICAL PEDAGOGICAL ASPECTS

The article terminology multifaceted analysis of the concept of “literature” in historical and pedagogical development since the beginning of the XIX century. It was found that since the first half of the nineteenth century, theorists, teachers, philologists’ literature interpreted not only as the ability to express their thoughts in words, but as a set of science. According gets eigenvectors development and educational literature, especially – textbook literature of XIX century.

Key words: literature, literature, theory of literature, philological science subjects, textbooks literature of the second half of the XIX century.

Постановка проблеми. Словесність – найважливіший прояв духовного життя людини. Саме у словесності виражаються самосвідомість нації, народу, моральні, політичні, соціальні засади життя суспільства. Завдяки словесності особистість усвідомлює свою включеність в суспільство, націю, історію, пізнає світ і саму себе, освоює культуру і розвиває здатність мислити, відчувати, творити, спілкуватися з людьми. Словесність створює нову реальність, завоюючи яку, люди набувають здатність самовдосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різним аспектам розвитку словесності присвячені наукові роботи В. Аннушкіна, В. Белінського, Т. Матвеевої, Ю. Мінералова, Ю. Рождественського, А. Ситченка та ін. Однак у вітчизняному науковому доробку відсутній цілісний термінологічний аналіз багатогранного поняття «словесність» в історико-педагогічному аспекті.

Останнім часом все частіше у лексиці філологів-науковців, учителів-практиків використовується термін «словесність»: «вивчати словесність», «учитель-словесник», «підготовка словесників», «підручник словесності» тощо.

Словники радянського часу не дають наукового визначення терміна, більшість тлумачень супроводжуються позначкою «застаріле». У «Словнику української мови» (Київ, 1978 рік) подається кілька визначень поняття словесність: «1. заст. Художня література та усна народна творчість, а також сукупність творів літератури й фольклору якогось народу. 2. заст. Філологічні науки (лінгвістика, стилістика, літературознавство та ін.). // Дисципліна, предмет у дореволюційній середній школі, яка давала систематичні знання з літератури. 3. Назва філологічних дисциплін у сучасній школі. 4. заст., розм. Усні заняття з солдатами дореволюційної російської армії, на яких вивчали військові статuti. 5. заст., розм. Усне повідомлення, переказ» [13, с. 366].

На жаль, і «Великий тлумачний словник сучасної української мови» (Київ, 2005 рік) дає ідентичне пояснення цього поняття [6, с. 1344].

В «Словаре русского языка» С. Ожегова знаходимо таке трактування словесності: «Словесность – художественное литературное творчество и словесный фольклор (книжн.)» [10, с. 728].

В сучасній філологічній літературі термін словесність тільки починає отримувати чітке наукове тлумачення. Він відроджується як уособлення необхідності наблизити викладання мови і літератури, повернути філологічний підхід, згідно з яким «мова

розглядається як матеріал, завдяки якому з'являються словесні твори, а ці твори – це тексти, що, в свою чергу, розглядаються, як мовотворчість» [7, с. 310].

Словесність як наука і навчальна дисципліна сприймаються в широкому і вузькому значеннях. В широкому – це філологічні науки в їх сучасному складі, об'ємі, співвідношенні (лінгвістика, стилістика, літературознавство та ін.). У вузькому розумінні словесність можна співвіднести з філологією в такому вигляді, в якому вона перебувала до розмежування і навіть до протиставлення мовознавства і літературознавства.

Означене вище підкреслює, наскільки складним і багатогранним є саме поняття «словесність». Тому виникає необхідність у з'ясуванні сутності цього поняття в його історичному розвитку.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає в здійсненні термінологічного аналізу багатогранного поняття «словесність» в історико-педагогічному розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. На думку російського науковця В. Аннушкіна, термін «словесність» вперше з'являється у «Словнику Академії Російської» (1789–1793 роки), де означає «знання, що стосуються словесних наук» і «здатність говорити, висловлювати» [1, с. 14]. Саме з часу появи визначення словесності у «Словнику» цей термін утверджується як один із провідних термінів у філологічній науці.

У першій половині XIX століття авторами навчальних посібників та підручників словесність осмислюється не тільки як здатність висловлювати свої думки словами, а й як сукупність наук. О. Нікольський у книзі «Основи російської словесності» (1792 рік) дає не тільки визначення предмета вивчення словесності, але й визначення дисципліни, яка її вивчає: «Словесність (дар слова) є здатністю висловлювати свої думки словами <...> а правила, які показують, як використовувати цю здатність, називаються взагалі вченням про словесність або основами словесності» [9, с. 218].

Наукове формування предмета словесності пов'язане з реорганізацією вітчизняної філологічної освіти на початку XIX століття, коли словесність набула чіткої послідовної теорії в підручниках Я. Толмачова, А. Мерзлякова, М. Кошанського, І. Давидова, В. Плаксина, К. Зеленецького та ін. У цей час словесність розуміється тільки як «природна здатність людини виражати свої думки та почуття голосом» (Я. Толмачов, 1815 рік), як «дар слова, яким Творець

нагородив своє улюблене творіння – людину» (М. Кошанський, 1829 рік) [2].

Згодом розуміння словесності розширюється на сукупність всіх текстів мовної культури, тому в російських приватних риториках існує тенденція класифікувати й описувати всі існуючі роди, види і жанри словесності. Перші спроби робляться О. Мерзляковим в «Краткой риторике» (1804 рік), коли до складу досліджуваних видів словесності входили: 1) листи; 2) розмови, або діалоги (письмові, літературні); 3) історичні твори (біографії, оповідання, описи, справжня і вигадана історія – «романи»); 4) навчальні твори, що включали наукові міркування, підручники; 5) ораторське красномовство (політичні, судові, урочисті, духовні, академічні вислови) [2, с. 250].

У творах М. Кошанського ще зберігається термін «словесні науки», куди входять граматики, риторика, поетика. Проте вже І. Давидов в «Чтениях о словесности» (1837–1843 роки) вибудовує досить складну класифікацію та виділяє три групи понять: словесність як наука («розуміння законів витонченого в слові») і як мистецтво («творчість, чи твір творчості, що виражає ідею витонченого»); словесність як наука, що має свою філософію, історію, критику; об'єктивна словесність як наука, що включає 3 великих розділи (теорія мови, теорія витонченої мови, теорія складу). До об'єктивної словесності належали граматики і риторика, що розглядалися залежно від конкретної мови або народу [2, с. 338–347].

Автор досить популярного в кінці XIX – на початку XX століть підручника з теорії словесності І. Белорусов писав: «Словесність – мистецтво виражати засобами слова найрізноманітніші предмети і явища і найрізноманітніші душевні стани. Словесність є найвищим видом мистецтва, який, як відомо, поєднує в собі властивості всіх інших мистецтв» [5, с. 27].

В. Белінський вважав, що словесність – поняття значно ширше, ніж писемність і література. «Все, що знаходить своє вираження в слові, – писав він, – все це належить до галузі словесності; і народна приказка чи прислів'я, епічна поема чи драматичний твір як великого поета, так і бездарного творця; і літопис, й історія, і науковий твір, і підручник, і лексикон, і каталог книг» [4, с. 620].

Таким чином, писемність і література, на думку В. Белінського, відносяться до словесності як історичні етапи її розвитку. «Словесність, писемність і література – три головні періоди в історії народної свідомості, яка виражається в слові» [4, с. 621].

Словесність (в найширшому значенні терміна) розуміється як сукупність всіх продуктів творчої діяльності людини, які створені за допомогою слів.

Стосовно методики викладання літератури найважливішою сутністю словесності є точка зору видатного методиста середини XIX століття В. Стоюніна: «Для нас словесність не наука, а література, тобто матеріал її складають літературні твори, які підлягають вимірюванню та розбору» [12, с. 112].

Учень і послідовник В. Стоюніна В. Остроградський вперше пов'язав словесність і літературну освіту учнів: «Словесність – це вся так звана літературна освіта, придбана юнаком за його перебування в гімназії, починаючи з наймолодших класів і закінчуючи сьомим або восьмим» [12, с. 112].

У першій половині XIX століття теоретиками, педагогами, філологами словесність осмислюється не тільки як здатність висловлювати свої думки словами, а й як сукупність наук. Відповідно, набуває власні вектори розвитку і навчально-методична література, насамперед – підручник словесності XIX століття.

Прикладом такого підходу є підручники (посібники, хрестоматії) зі словесності М. Греча, О. Галахова, Ф. Буслаєва, В. Сиповського, В. Плаксина, М. Бунакова, В. Класовського та ін.

У досліджуваній період виділяють два напрями в теорії словесності: трансформаційний і риторичний. Трансформаційний напрям був домінуючим, його зміст полягав у зміні теорії загальної словесності мовознавчого курсу на історико-літературну і літературознавчу дисципліну. Представники риторичного напрямку основне завдання курсу теорії словесності вбачали в навчанні мови. Риторичний напрям був представлений незначною кількістю робіт, тому він не справив істотного впливу на практику навчання мови, залишаючись рудиментом риторичної системи.

У XIX столітті словесність мала свій предмет дослідження і навчання, відмінний від сучасної дисципліни «Література». Вона поєднувала в собі риторіку, стилістику, вивчення текстів художніх творів, їх класифікацію і відбір.

Російський дослідник А. Ситченко вважав: «Очевидно, що твори словесності (в тому числі і фольклорні твори) у споконвічному вивченні особливим чином інтегруються, що обумовлено специфікою вікового і літературного розвитку. Тому цілком обґрунтовано можна стверджувати, що методика викладання літератури розглядає словесність як єдність творів, створених за

допомогою слова, і літературної освіти, що забезпечує формування особистості учнів у процесі системного вивчення запропонованих програмою творів» [12, с. 112].

Сучасний термін словесність, на думку російського філолога В. Аннушкіна, вживається в таких значеннях: 1) здатність людини виражати свої думки і почуття в слові; 2) сукупність словесних творів; 3) мистецтво словесної творчості; 4) класифікація і вивчення специфіки родів, видів і жанрів словесності, відбір і вивчення зразків словесної творчості [2].

Сучасний російський літературознавець Ю. Мінералов вважає, що термін «словесність» означає те саме, що й термін «література», але історично передував йому. На відміну від свого синоніма, запозиченого із західних мов, він містить «ясний образ», який вказує на те, що під ним розуміється словесне мистецтво, мистецтво художнього слова і словесного тексту. Термін-синонім «література» такої цінної особливості позбавлений. На його думку, з цього аж ніяк не випливає, що потрібно відмовитися від загальноживаного терміна «література». Однак слід вивчати літературу як словесність, словесне мистецтво, тобто підходити до її вивчення в тому особливому ракурсі, який і був основним ракурсом для філології колишніх часів. Підхід до твору художньої літератури як до історичного або політичного документу, як до об'єкту соціологічного чи психологічного спостереження може бути важливим для представників інших наук, але для літературознавця має лише прикладний інтерес. Теми та ідеї письменника невіддільні від свого реального словесного втілення, і саме так їх необхідно вивчати [8, с. 57].

У сучасній філологічній літературі термін «словесність» вживається і досліджується недостатньо. Найбільш докладно і обґрунтовано використовує його Ю. Рождественський, не тільки відроджуючи його з історичного небуття, а й надаючи йому конкретний науково-термінологічний сенс: «Мовна діяльність складається з висловлювань. Окреме висловлювання у філології називається твором словесності, а вся сукупність творів словесності – словесністю. Словесність, або мовні тексти, – предмет філології. Завданням філології є, перш за все, відокремлення творів словесності, що мають культурне значення, від тих, які його не мають. Для вирішення цього завдання необхідно оглянути весь масив творів словесності. Це можна зробити тільки шляхом класифікації цих творів» [11, с. 112].

Відповідно до вітчизняної філологічної традиції Ю. Рождественський намагається вибудувати найбільш повну класифікацію

родів і видів словесності, пристосовуючи її до сучасного інформаційного суспільства:

- усна словесність – дописемна (діалог, який буває інформаційним, дорадчим, навчальним, змагальним, керуючим, для кожного типу існують свої мовні правила; чутка – передача нової інформації в мовному колективі по ланцюжку; фольклор – сукупність текстів, збережених суспільством);

- літературна словесність (ораторика, яка буває політичною, судовою і показовою; гомілетика, сценічна мова);

- писемна словесність (сфрагістика, епіграф, нумізматики, палеографія, що охоплює листи, документи (юридичні закони, угоди тощо), твори);

- друкована словесність, або література (наукова, художня, публіцистична);

- масова комунікація (масова інформація у вигляді радіо, телебачення, преси, кіно; реклама та інформатика) [11, с. 23].

Висновки з проведеного дослідження. Отже, словесність – складне і багатогранне поняття, наука і навчальна дисципліна; це філологічні науки в їх сучасному складі, об'ємі, співвідношенні (лінгвістика, стилістика, літературознавство та ін.). Словесність має сприйматися як певна система філологічних понять, які допомагають усвідомити мовні витoki образності і виразності художнього тексту. Бути словесником – володіти широкими глибокими знаннями в різних галузях науки, мати розвинутий естетичний смак, повагу до своєї національної культури, її минулого, сьогодення.

У контексті означеного вище перспективами подальших наукових досліджень є аналіз становлення і розвитку теорії словесності як навчальної дисципліни, її навчально-методичного забезпечення в історико-педагогічному аспекті з метою удосконалення сучасної теорії словесності, професійної теоретичної і практичної підготовки учителів-словесників.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Словарь Академии Российской 1789–1794 годов : в 6 т. / гл. ред. Г. Богатова. – М., 2004. – Т. IV. – 2006. – 564 с.
2. Аннушкин В. История русской риторики. Хрестоматия / В. Аннушкин – 2-е изд. – М. : Флинта: Наука, 2002. – 416 с.
3. Аннушкин В. Словесность – Филология – Риторика: Наука – Практика – Обучение / В. Аннушкин [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uapryal.com.ua/scientific-section/v-i-annushkin-rossiya-moskva-slovesnost-filologiya-ritorika-nauka-praktika-obuchenie>.
4. Белинский В. Полное собрание сочинений : в 13 т. / В. Белинский. – М. : Издательство Академии Наук СССР, 1953–1959. – Т. 5. – 1954. – 851 с.

5. Белоруссов И. Учебник теории словесности / И. Белоруссов. – М. : Издание книжного магазина В. Думнов, 1904. – 125 с.
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови (дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
7. Матвеева Т. Словесность / Т. Матвеева // Учебный словарь: культура речи, стилистика, риторика. – М. : Флинта, 2003. – С. 310–311.
8. Минералов Ю. Теория художественной словесности (поэтика и индивидуальность) : [учеб. для вузов] / Ю. Минералов. – М., 1999. – 480 с.
9. Никольский А. Основания российской словесности: для морских училищ / А. Никольский. – СПб. : Изданы при Государственном адмиралтейском департаменте для морских училищ, 1807. – 218 с.
10. Ожегов С. Словарь русского языка / С. Ожегов. – М. : Русский язык, 1990. – 922 с.
11. Аннушкин В. Риторика. Вводный курс : [учеб. пособие] / В. Аннушкин. – 4-е издание, стереотип. – М. : Флинта: Наука, 2011. – 296 с.
12. Ситченко А. Методика преподавания литературы: терминологический словарь-справочник / А. Ситченко, В. Гладышев. – М. : Флинта, 2014. – 158 с.
13. Словник української мови : в 11 т. / за ред. І. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1970–1980. – Т. 9. – 1978. – 366 с.

УДК 37.0: 001. 8

ПРИНЦИПИ МЕТОДОЛОГІЧНОГО ПРОЕКТУВАННЯ В СУЧАСНІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ ОСВІТІ

Прокоф'єв Є.Г., к. пед. н.,
старший викладач кафедри педагогіки і психології
Національний університет фізичного виховання і спорту України

У статті проаналізовано основи методології, що на сучасному етапі складають загальнонауковий рівень методологічної культури. Визначено компоненти формування методологічної культури за урахування передових ідей та ціннісних характеристик періодів розвитку педагогічної думки в Україні. Обґрунтовано необхідність скріплення зв'язку історико-педагогічної науки з реальними проблемами теорії і практики педагогіки.

Ключові слова: методологічна культура, розвиток педагогічної науки, історичний аналіз, невідривність періодів, методологія, етапи, прогрес.

В статье проанализированы основы методологии, которые на современном этапе составляют общенаучный уровень методологической культуры. Определены компоненты формирования методологической культуры с учетом передовых идей и ценностных характеристик периодов развития педагогической мысли в Украине. Обоснована необходимость скрепления связей историко-педагогической науки с реальными проблемами теории и практики педагогики.

Ключевые слова: методологическая культура, развитие педагогической науки, исторический анализ, неразрывность периодов, методология, этапы, прогресс.

Prokofiev Y.G. PRINCIPLES OF METHODOLOGICAL DESIGN IN MODERN PEDAGOGICAL EDUCATION

The article analyzes the foundations of the methodology, which form the basis of general scientific level of modern methodological culture. Components of methodological culture have been identified in view of innovative ideas formation and characteristics of the various periods in the development of pedagogical thought in Ukraine. Has been substantiated the need to strengthen ties of historical and pedagogical science with the real problems of the theory and practice of science teaching.

Key words: methodological culture, development of pedagogical science, historical analysis, methodology, continuity of periods, stages, progress.

Постановка проблеми. З проголошенням незалежності в Україні розпочалася розбудова нової навчально-виховної системи середньої загальноосвітньої школи. Одним із її завдань стало формування національних ціннісних орієнтацій, національної свідомості та самосвідомості. Ціннісними орієнтирами освіти проголошені демократизм, гуманізм, відкритість, світові залу-

чення до загальнолюдських засад моралі. Тоталітарна система орієнтувалася на пересічного учня, пересічного студента, роблячи акцент на тому, що колективне виховання є первинним і визначальним. Сучасна система шкільного навчання та виховання характеризується тенденцією щодо розгляду учня як важливої цінності з особливим і багатим внутрішнім світом або ж прихова-